

Bài 6

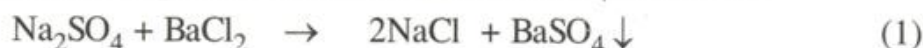
PHẢN ỨNG TRAO ĐỔI ION TRONG DUNG DỊCH CÁC CHẤT ĐIỆN LI

- Hiểu bản chất và điều kiện xảy ra phản ứng trao đổi ion trong dung dịch các chất điện li.
- Viết được phương trình ion rút gọn của phản ứng trong dung dịch các chất điện li.

I – ĐIỀU KIỆN XẢY RA PHẢN ỨNG TRAO ĐỔI ION TRONG DUNG DỊCH CÁC CHẤT ĐIỆN LI

1. Phản ứng tạo thành chất kết tủa

Thí nghiệm : Nhỏ dung dịch natri sunfat (Na_2SO_4) vào ống nghiệm đựng dung dịch bari clorua (BaCl_2) thấy kết tủa trắng của BaSO_4 xuất hiện :

Giải thích : Na_2SO_4 và BaCl_2 đều dễ tan và phân li mạnh trong nước :

Trong số bốn ion được phân li ra chỉ có các ion Ba^{2+} và SO_4^{2-} kết hợp được với nhau tạo thành chất kết tủa là BaSO_4 (hình 1.6), nên thực chất phản ứng trong dung dịch là :

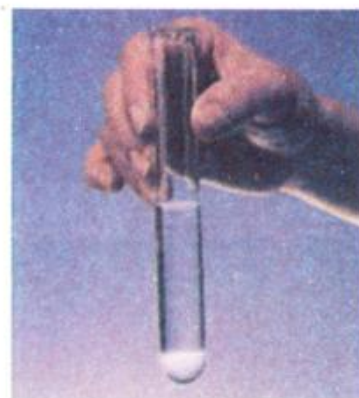

Phương trình (2) được gọi là **phương trình ion rút gọn** của phản ứng (1).

Phương trình ion rút gọn cho biết bản chất của phản ứng trong dung dịch các chất điện li.

Cách chuyển phương trình hoá học dưới dạng phân tử thành phương trình ion rút gọn như sau :

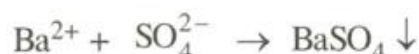
- Chuyển tất cả các chất vừa dễ tan vừa điện li mạnh thành ion, các chất khí, kết tủa, điện li yếu để nguyên dạng phân tử. Phương trình thu được là phương trình ion đầy đủ, *thí dụ* đối với phản ứng (1) ta có :

Hình 1.6. Chất kết tủa BaSO_4

- Lược bỏ những ion không tham gia phản ứng, ta được phương trình ion rút gọn :

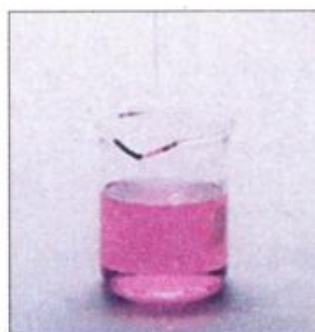

Từ phương trình này ta thấy rằng, muốn điều chế BaSO_4 cần trộn hai dung dịch, một dung dịch chứa ion Ba^{2+} và dung dịch kia chứa ion SO_4^{2-} .

2. Phản ứng tạo thành chất điện li yếu

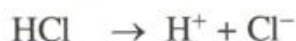
a) Phản ứng tạo thành nước

Thí nghiệm : Chuẩn bị một cốc đựng 25 ml dung dịch NaOH 0,10M. Nhỏ vào đó vài giọt dung dịch phenolphtalein. Dung dịch có màu hồng (hình 1.7). Rót từ từ dung dịch HCl 0,10M vào cốc trên, vừa rót vừa khuấy cho đến khi mất màu. Phản ứng như sau : $\text{HCl} + \text{NaOH} \rightarrow \text{NaCl} + \text{H}_2\text{O}$

Hình 1.7. Màu của phenolphtalein trong môi trường kiềm

Giải thích : NaOH và HCl đều dễ tan và phân li mạnh trong nước :

Các ion OH^- trong dung dịch NaOH làm cho phenolphtalein chuyển sang màu hồng. Khi cho dung dịch HCl vào dung dịch NaOH , chỉ có các ion H^+ của HCl phản ứng với các ion OH^- của NaOH tạo thành chất điện li rất yếu là H_2O . Phương trình ion rút gọn là : $\text{H}^+ + \text{OH}^- \rightarrow \text{H}_2\text{O}$

Khi màu của dung dịch trong cốc mất, đó là lúc các ion H^+ của HCl đã phản ứng hết với các ion OH^- của NaOH .

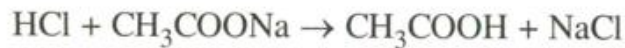
Phản ứng giữa dung dịch axit và hidroxit có tính bazơ rất dễ xảy ra vì tạo thành chất điện li rất yếu là H_2O .

Chẳng hạn, $\text{Mg}(\text{OH})_2$ ít tan trong nước, nhưng dễ dàng tan trong dung dịch axit mạnh :

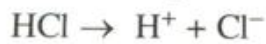

b) Phản ứng tạo thành axit yếu

Thí nghiệm : Nhỏ dung dịch HCl vào ống nghiệm đựng dung dịch CH_3COONa , axit yếu CH_3COOH sẽ tạo thành.

Giải thích : HCl và CH₃COONa là các chất dễ tan và phân li mạnh :

Trong dung dịch, các ion H⁺ sẽ kết hợp với các ion CH₃COO⁻ tạo thành chất điện li yếu là CH₃COOH (mùi giấm). Phương trình ion rút gọn :

3. Phản ứng tạo thành chất khí

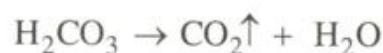
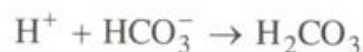
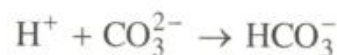
Thí nghiệm : Rót dung dịch HCl vào cốc đựng dung dịch Na₂CO₃ ta thấy có bọt khí thoát ra :

Giải thích : HCl và Na₂CO₃ đều dễ tan và phân li mạnh :

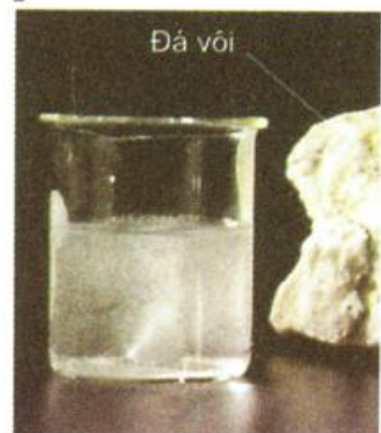
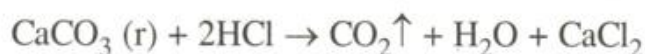
Các ion H⁺ và CO₃²⁻ trong dung dịch kết hợp với nhau tạo thành axit yếu là H₂CO₃. Axit này không bền bị phân huỷ ra CO₂ và H₂O :

Phương trình ion rút gọn :

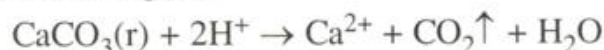

Phản ứng giữa muối cacbonat và dung dịch axit rất dễ xảy ra, vì vừa tạo thành chất điện li rất yếu là H₂O, vừa tạo ra chất khí CO₂ tách khỏi môi trường phản ứng. Chẳng hạn, các muối cacbonat ít tan trong nước, nhưng dễ tan trong các dung dịch axit. *Thí dụ*, đá vôi (CaCO₃) rất dễ tan trong dung dịch HCl (hình 1.8).

Hình 1.8. Phản ứng tạo thành chất khí CO₂

Phương trình ion rút gọn :

Kết luận :

a) Phản ứng xảy ra trong dung dịch các chất điện li là phản ứng giữa các ion.
b) Phản ứng trao đổi ion trong dung dịch các chất điện li chỉ xảy ra khi các ion kết hợp được với nhau tạo thành ít nhất một trong các chất sau :

- Chất kết tủa.
- Chất điện li yếu.
- Chất khí.

II - PHẢN ỨNG THUYẾT PHÂN CỦA MUỐI

1. Khái niệm sự thủy phân của muối

Nước nguyên chất có pH = 7,0 nhưng nhiều muối khi tan trong nước làm cho pH biến đổi, điều đó chứng tỏ muối đã tham gia phản ứng trao đổi ion với nước làm cho nồng độ H^+ trong nước biến đổi. **Phản ứng trao đổi ion giữa muối và nước là phản ứng thủy phân của muối.**

2. Phản ứng thủy phân của muối

Thí dụ 1: Khi xác định pH của dung dịch CH_3COONa trong nước, ta thấy pH > 7,0. Điều này được giải thích như sau : CH_3COONa tan trong nước phân li ra ion theo phương trình $\text{CH}_3\text{COONa} \rightarrow \text{Na}^+ + \text{CH}_3\text{COO}^-$. Anion CH_3COO^- phản ứng với H_2O tạo ra chất điện li yếu CH_3COOH . Phương trình ion rút gọn :

Các anion OH^- được giải phóng, nên môi trường có pH > 7,0. Sản phẩm phản ứng là axit (CH_3COOH) và bazơ (OH^-), do đó có phản ứng ngược lại. Cation Na^+ trong muối CH_3COONa là cation của bazơ mạnh (NaOH), nên không phản ứng với nước.

Thí dụ 2: pH của dung dịch $\text{Fe}(\text{NO}_3)_3$ nhỏ hơn 7,0 vì cation Fe^{3+} được tạo ra do sự điện li của $\text{Fe}(\text{NO}_3)_3$ tác dụng với H_2O tạo thành chất điện li yếu là $\text{Fe}(\text{OH})^{2+}$ và giải phóng các ion H^+ :

Nồng độ H^+ tăng lên, nên dung dịch có pH < 7,0. Phản ứng là thuận nghịch vì $\text{Fe}(\text{OH})^{2+}$ là bazơ, còn H^+ là axit, nên có phản ứng ngược lại. Ion NO_3^- là gốc của axit mạnh (HNO_3), nên không phản ứng với nước.

Thí dụ 3 : Khi hoà tan $(\text{CH}_3\text{COO})_2\text{Pb}$ trong nước, cả hai ion Pb^{2+} và CH_3COO^- đều bị thuỷ phân. Môi trường là axit hay kiềm phụ thuộc vào độ thuỷ phân của hai ion.

Thí dụ 4 : Những muối axit như NaHCO_3 , KH_2PO_4 , K_2HPO_4 khi hoà tan trong nước phân li ra các anion HCO_3^- , H_2PO_4^- , HPO_4^{2-} . Các ion này là lưỡng tính. Chúng cũng phản ứng với H_2O , môi trường của dung dịch tùy thuộc vào bản chất của anion.

Kết luận :

a) Khi muối trung hoà tạo bởi cation của bazơ mạnh và anion gốc axit yếu tan trong nước thì gốc axit yếu bị thuỷ phân, môi trường của dung dịch là kiềm ($\text{pH} > 7,0$).

Thí dụ : CH_3COONa ; K_2S ; Na_2CO_3 .

b) Khi muối trung hoà tạo bởi cation của bazơ yếu và anion gốc axit mạnh tan trong nước, thì cation của bazơ yếu bị thuỷ phân làm cho dung dịch có tính axit ($\text{pH} < 7,0$).

Thí dụ : $\text{Fe}(\text{NO}_3)_3$, NH_4Cl , ZnBr_2 .

c) Khi muối trung hoà tạo bởi cation của bazơ mạnh và anion gốc axit mạnh tan trong nước, các ion không bị thuỷ phân, môi trường của dung dịch vẫn trung tính ($\text{pH} = 7,0$).

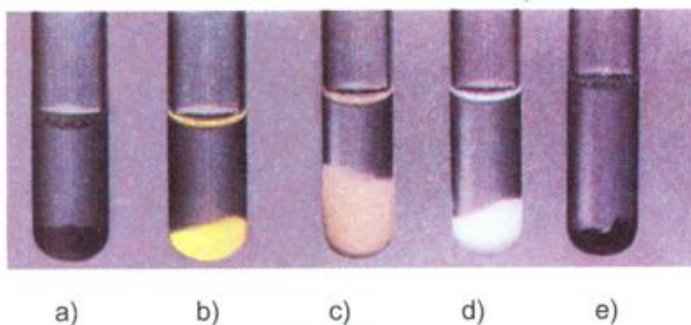
Thí dụ : NaCl , KNO_3 , KI .

d) Khi muối trung hoà tạo bởi cation của bazơ yếu và anion gốc axit yếu tan trong nước, cả cation và anion đều bị thuỷ phân. Môi trường của dung dịch phụ thuộc vào độ thuỷ phân của hai ion.

BÀI TẬP

1. Điều kiện để xảy ra phản ứng trao đổi ion trong dung dịch các chất điện li là gì ? Lấy các thí dụ minh hoạ.
2. Viết phương trình ion rút gọn của các phản ứng (nếu có) xảy ra trong dung dịch giữa các cặp chất sau :
  - a) $\text{Fe}_2(\text{SO}_4)_3 + \text{NaOH}$
  - b) $\text{KNO}_3 + \text{NaCl}$
  - c) $\text{NaHSO}_3 + \text{NaOH}$
  - d) $\text{Na}_2\text{HPO}_4 + \text{HCl}$
  - e) $\text{Cu}(\text{OH})_2(r) + \text{HCl}$
  - g) $\text{FeS}(r) + \text{HCl}$
  - h) $\text{Cu}(\text{OH})_2(r) + \text{NaOH}(\text{đặc})$
  - i) $\text{Sn}(\text{OH})_2(r) + \text{H}_2\text{SO}_4$

3. Hãy điều chế kết tủa CuS bằng ba phản ứng trao đổi ion khác nhau xảy ra trong dung dịch. Từ đó rút ra bản chất của phản ứng trong các dung dịch này.
4. Phương trình ion rút gọn của phản ứng cho biết
  - A. những ion nào tồn tại trong dung dịch.
  - B. nồng độ những ion nào trong dung dịch lớn nhất.
  - C. bản chất của phản ứng trong dung dịch các chất điện li.
  - D. không tồn tại các phân tử trong dung dịch các chất điện li.
5. a) Dùng phản ứng hoá học để tách cation Ca^{2+} ra khỏi dung dịch chứa NaNO_3 và $\text{Ca}(\text{NO}_3)_2$.
b) Dùng phản ứng hoá học để tách anion Br^- ra khỏi dung dịch chứa KBr và KNO_3 .
6. Một trong các nguyên nhân gây bệnh đau dạ dày là do lượng axit HCl trong dạ dày quá cao. Để giảm bớt lượng axit, người ta thường uống được phẩm Nabica (NaHCO_3). Viết phương trình ion rút gọn của phản ứng xảy ra.
7. Khi nhúng cặp điện cực vào cốc đựng dung dịch H_2SO_4 trong bộ dụng cụ như ở hình 1.1 rồi nối các dây dẫn điện với nguồn điện, bóng đèn sáng rõ. Sau khi thêm vào cốc đó một lượng dung dịch $\text{Ba}(\text{OH})_2$, bóng đèn sáng yếu đi. Nếu cho dư dung dịch $\text{Ba}(\text{OH})_2$ vào, bóng đèn lại sáng rõ. Giải thích.
8. Viết phương trình hoá học dưới dạng phân tử và ion rút gọn của phản ứng trao đổi ion trong dung dịch tạo thành từng kết tủa sau (hình 1.9) :
a) CuS ;   b) CdS ;   c) MnS ;   d) ZnS ;   e) FeS.

Hình 1.9

9. Dung dịch chất nào dưới đây có môi trường kiềm ?
A. AgNO_3 ;   B. NaClO_3 ;   C. K_2CO_3 ;   D. SnCl_2 .
10. Dung dịch chất nào dưới đây có môi trường axit ?
A. NaNO_3 ;   B. KClO_4 ;   C. Na_3PO_4 ;   D. NH_4Cl .
11. Tính nồng độ H^+ (mol/l) trong các dung dịch sau :
a) CH_3COONa 0,10M (K_b của CH_3COO^- là $5,71 \cdot 10^{-10}$) ;
b) NH_4Cl 0,10M (K_a của NH_4^+ là $5,56 \cdot 10^{-10}$).